EYIB
EDUCATIONAL YIELD
INSIGHTS & BREAKTHROUGHS
TA'LIMGA OID TUSHUNCHALAR VA YUTUQLAR
ISSN:3060-4648
Vol.8 №3
https://eyib.uz

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA MILLIY TARBIYANI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIY VA PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI

Xusainova O‘g‘ilxon Soliyevna

70110101 — Pedagogika nazariyasi va tarixi

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy tarbiyani rivojlantirishning ijtimoiy va pedagogik xususiyatlari, ularning nazariy-metodologik asoslari hamda oliy pedagogik ta’lim tizimidagi ahamiyati tadqiq etilgan. Milliy tarbiyaning mazmuni, qadriyatlarga asoslangan pedagogik faoliyatning tarkibiy komponentlari, ijtimoiy institutlar hamkorligining tarbiyaviy imkoniyatlari va bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda tizimli, aksiologik, kompetensiyaviy, madaniyatshunoslik va faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuvlardan foydalanilgan. Nazariy tahlillar asosida milliy tarbiyani rivojlantirishning besh komponentli konseptual modeli ishlab chiqilgan hamda uning pedagogik shart-sharoitlari asoslangan. Shuningdek, milliy qadriyatlarni zamonaviy ta’lim texnologiyalari bilan integratsiyalash, talabalarda madaniy identifikatsiya, ijtimoiy mas’uliyat, pedagogik refleksiya va tarbiyaviy kompetensiyalarni rivojlantirish masalalari yoritilgan. Tadqiqot natijalari pedagogik ta’lim dasturlari mazmunini takomillashtirish uchun nazariy-metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: milliy tarbiya, bo‘lajak o‘qituvchi, pedagogik kompetensiya, milliy qadriyatlar, ijtimoiylashuv, aksiologik yondashuv, madaniy identifikatsiya, pedagogik refleksiya, tarbiyaviy muhit, kompetensiyaviy yondashuv.

Kirish

Zamonaviy jamiyat taraqqiyotining murakkab ijtimoiy-madaniy jarayonlari, globallashuv sharoitida milliy identifikatsiya masalalarining dolzarblashuvi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining shaxs dunyoqarashiga ko‘rsatayotgan ta’siri va ta’lim tizimida inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan islohotlar bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi mazmunini qayta ko‘rib chiqishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, milliy tarbiyaning ijtimoiy va pedagogik xususiyatlarini ilmiy asosda o‘rganish, uni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan integratsiyalash hamda kelajak pedagoglarining kasbiy faoliyatiga tatbiq etish mexanizmlarini ishlab chiqish pedagogika nazariyasi va tarixi yo‘nalishidagi ustuvor ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Milliy tarbiya jamiyatning tarixiy taraqqiyoti davomida shakllangan ma’naviy qadriyatlar, madaniy an’analar, axloqiy me’yorlar, ijtimoiy munosabatlar va

milliy o‘zlikni anglash jarayonlarini o‘zida mujassamlashtiruvchi murakkab pedagogik hodisa bo‘lib, uning mazmuni faqat tarixiy merosni yosh avlodga yetkazish bilan chegaralanmaydi. Mazkur tushuncha shaxsning jamiyatdagi o‘rnini anglashini, fuqarolik mas’uliyatini, ijtimoiy munosabatlarga ongli kirishishini, o‘z madaniy mansubligini tan olishini hamda boshqa madaniyat vakillariga nisbatan hurmatli munosabatni shakllantirishini ham qamrab oladi. Shu jihatdan milliy tarbiyani faqat an’anaviy urf-odatlar, marosimlar yoki tarixiy shaxslar faoliyati haqidagi ma’lumotlarni o‘zlashtirish jarayoni sifatida talqin qilish uning pedagogik imkoniyatlarini cheklaydi. Milliy tarbiya, avvalo, tarixiy-madaniy tajribani zamonaviy hayot talablariga muvofiq tushunish, unga tanqidiy yondashish va ijtimoiy faoliyatda mas’uliyat bilan foydalanishga yo‘naltirilgan uzluksiz jarayondir. Bo‘lajak o‘qituvchi ushbu jarayonning ham bevosita ishtirokchisi, ham kelgusidagi tashkilotchisi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki pedagogning milliy qadriyatlarga munosabati, kasbiy dunyoqarashi, axloqiy pozitsiyasi, kommunikativ madaniyati va tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish mahorati maktab o‘quvchilarining ijtimoiylashuvi hamda madaniy identifikatsiyasiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Pedagogik ta’lim tizimida milliy tarbiyaga oid bilimlarni shakllantirish bilan bir qatorda, ularni amaliy faoliyatga tatbiq etish kompetensiyalarini rivojlantirish muhim vazifadir. Xususan, talabalar milliy qadriyatlarning tarixiy manbalari va falsafiy mohiyatini bilish bilan cheklanmasdan, ularning zamonaviy ijtimoiy hayotdagi ahamiyatini tahlil qilishlari, tarbiyaviy vaziyatlarda to‘g‘ri pedagogik qaror qabul qilishlari, turli madaniy va ijtimoiy tajribaga ega o‘quvchilar bilan samarali muloqot o‘rnatishlari hamda o‘z faoliyatlarini refleksiv baholay olishlari zarur. Milliy tarbiyaning mazmunini zamonaviy pedagogik talablarga moslashtirish masalasi xalqaro ta’lim konsepsiyalarida ilgari surilayotgan qadriyatlarga asoslangan ta’lim, madaniyatlararo muloqot, ijtimoiy mas’uliyat va o‘qituvchi subyektligi haqidagi yondashuvlar bilan hamohangdir. Jumladan, UNESCOning ta’lim kelajagiga bag‘ishlangan konseptual hisobotida ta’limni inson qadr-qimmati, madaniy xilma-xillik, hamkorlik va umumiy manfaat tamoyillariga asoslash zarurligi ta’kidlanadi (UNESCO, 2021). Mazkur yondashuv milliy tarbiya bilan umuminsoniy qadriyatlarni qarama-qarshi qo‘yishning ilmiy jihatdan asossizligini ko‘rsatadi. Zero, o‘z milliy madaniyatini chuqur anglagan, uning tarixiy rivojlanish qonuniyatlarini tushungan shaxs boshqa xalqlarning madaniy tajribasini ham hurmat qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Milliy tarbiyaning ijtimoiy mohiyati uning oila, mahalla, ta’lim muassasalari, madaniy tashkilotlar va ommaviy axborot vositalari bilan o‘zaro bog‘liqligida namoyon bo‘ladi. Ushbu institutlar shaxsning ijtimoiy tajribasini shakllantirishda turli vazifalarni bajaradi. Oila dastlabki axloqiy tasavvurlar va muloqot me’yorlarini shakllantirsa, mahalla jamoaviy hamkorlik, ijtimoiy birdamlik va fuqarolik mas’uliyati tajribasini taqdim etadi. Ta’lim muassasalari esa mazkur tajribalarni ilmiy bilimlar, pedagogik metodlar va maqsadli tarbiyaviy faoliyat orqali tizimlashtirish imkoniyatini yaratadi. Raqamli axborot muhiti esa bu jarayonlarga yangi mazmun kiritib, bir vaqtning o‘zida ham imkoniyatlar, ham pedagogik muammolarni yuzaga keltirmoqda. Shu bois milliy tarbiyaning samaradorligini faqat bitta ijtimoiy institut faoliyati bilan bog‘lash mumkin emas. Uni turli ta’sirlar o‘rtasidagi uzviylik, hamkorlik va pedagogik boshqaruvning natijasi sifatida o‘rganish maqsadga muvofiq. Bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligida mazkur masalaning dolzarbligi shundaki, oliy pedagogik ta’limda milliy tarbiyaga doir nazariy

bilimlar mavjud bo‘lishiga qaramasdan, ularni tarbiyaviy faoliyatni loyihalash, pedagogik amaliyot, refleksiya va natijalarni baholash bilan yaxlit bog‘lash doimo ham yetarli darajada metodik ta’minlanmaydi. Natijada talaba milliy qadriyatlarga oid tushunchalarni bilishi mumkin, biroq ularni konkret pedagogik vaziyatda samarali qo‘llashda qiyinchilikka duch kelishi ehtimoli saqlanib qoladi. Mazkur holat milliy tarbiyani rivojlantirishning nazariy, metodologik, tashkiliy va amaliy komponentlarini yagona tizim sifatida tadqiq etishni talab qiladi. Ushbu maqolaning ilmiy maqsadi bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy tarbiyani rivojlantirishga ta’sir ko‘rsatuvchi ijtimoiy va pedagogik omillarni aniqlash, ularning o‘zaro aloqadorligini konseptual asoslash, milliy qadriyatlarga yo‘naltirilgan kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish mexanizmlarini tizimlashtirish hamda pedagogik ta’lim amaliyotida qo‘llash uchun nazariy model ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqotning nazariy ahamiyati milliy tarbiyaning ijtimoiy-madaniy mohiyatini kasbiy pedagogik tayyorgarlik kategoriyalari bilan bog‘liq holda tushuntirishda, amaliy ahamiyati esa pedagogik ta’lim dasturlarida tarbiyaviy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik shart-sharoitlarni aniqlashtirishda namoyon bo‘ladi.

Materiallar va metodlar

Mazkur tadqiqot bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy tarbiyani rivojlantirishning ijtimoiy va pedagogik xususiyatlarini nazariy-metodologik jihatdan o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, unda pedagogika nazariyasi, ta’lim falsafasi, ijtimoiylashuv nazariyasi, madaniyatshunoslik, aksiologik pedagogika, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish va pedagogik faoliyatni loyihalashga oid ilmiy yondashuvlar metodologik asos sifatida tanlandi. Tadqiqot materiallarini milliy tarbiya, madaniy identifikatsiya, qadriyatlarga asoslangan ta’lim va pedagogik kompetensiya masalalarini yorituvchi nazariy manbalar, xalqaro tashkilotlarning ta’lim sohasidagi konseptual hujjatlari hamda zamonaviy pedagogik qarashlar tashkil etdi. Tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy-pedagogik tahlil, nazariy umumlashtirish, tushunchaviy tahlil, pedagogik modellashtirish va ilmiy sintez metodlaridan foydalanildi. Mazkur metodlarning tanlanishi milliy tarbiyani alohida pedagogik tadbir yoki tarbiyaviy faoliyat shakli sifatida emas, balki shaxsning madaniy, ijtimoiy va kasbiy rivojlanishiga ta’sir qiluvchi yaxlit tizim sifatida o‘rganish zarurati bilan izohlanadi. Tizimli yondashuv asosida milliy tarbiyaning maqsadi, mazmuni, shakllari, vositalari, ijtimoiy subyektlari va kutiladigan pedagogik natijalari o‘rtasidagi aloqalar tahlil qilindi. Ushbu yondashuv milliy tarbiya jarayonida oila, mahalla, oliy ta’lim muassasasi, maktab va raqamli axborot muhitining o‘zaro bog‘liqligini aniqlash imkonini berdi. Aksiologik yondashuv milliy tarbiya mazmunidagi ma’naviy-axloqiy qadriyatlarning shaxs rivojlanishidagi o‘rnini aniqlashga yo‘naltirildi. Bunda qadriyatlarni faqat ijtimoiy me’yorlar tizimi sifatida emas, balki bo‘lajak o‘qituvchining pedagogik qarorlari, kasbiy mas’uliyati, axloqiy tanlovi va ijtimoiy munosabatlarini belgilovchi omillar sifatida tahlil qilish nazarda tutildi. Kompetensiyaviy yondashuv doirasida milliy tarbiyaga oid bilimlar, qadriyaviy mulohazalar, kommunikativ ko‘nikmalar, pedagogik loyihalash qobiliyati va refleksiv faoliyat bir-birini to‘ldiruvchi kasbiy sifatlar sifatida ko‘rib chiqildi. Madaniyatshunoslik yondashuvi milliy tarbiya mazmunini xalqning tarixiy tajribasi, tili, adabiyoti, san’ati, urf-odatlari va ijtimoiy xotirasi bilan bog‘liq holda talqin etishga xizmat qildi. Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv esa tarbiyaviy bilimlarni amaliy

pedagogik harakatlarga aylantirish mexanizmlarini tushuntirish uchun qo‘llandi. Tadqiqotning dastlabki bosqichida milliy tarbiya tushunchasining nazariy chegaralari aniqlashtirildi hamda uning milliy qadriyat, ma’naviy tarbiya, fuqarolik tarbiyasi, madaniy identifikatsiya va pedagogik kompetensiya kategoriyalari bilan o‘zaro munosabatlari tahlil qilindi. Milliy qadriyat tarixiy va madaniy taraqqiyot davomida shakllangan ijtimoiy ahamiyatli me’yorlar majmuasi sifatida, milliy tarbiya esa ushbu me’yorlarni shaxs tomonidan ongli o‘zlashtirish, tanqidiy anglash va ijtimoiy faoliyatda qo‘llashga yo‘naltirilgan pedagogik jarayon sifatida izohlandi. Madaniy identifikatsiya shaxsning o‘z tarixiy-madaniy mansubligini anglashini ifodalasa, pedagogik kompetensiya mazkur anglashni ta’limiy vaziyatda ilmiy, axloqiy va metodik jihatdan asoslangan harakatga aylantirish imkoniyatini bildiradi. Keyingi bosqichda xalqaro pedagogik konsepsiyalarning milliy tarbiya mazmuniga metodologik jihatdan daxldor tamoyillari qiyosiy tahlil qilindi. Jumladan, UNESCOning ta’limni hamkorlik va inson qadr-qimmatiga asoslash haqidagi konsepsiyasi, OECDning ta’limda qadriyatlar va o‘quvchi subyektligini rivojlantirishga oid yondashuvlari hamda madaniy xilma-xillikni hisobga oluvchi pedagogika nazariyalari o‘zaro solishtirildi (OECD, 2019; UNESCO, 2021; Gay, 2018). Ushbu konsepsiyalar milliy tarbiyaga tayyor metodik tizim sifatida emas, balki uning zamonaviy pedagogik tamoyillarini aniqlashtirish uchun nazariy asos sifatida qo‘llandi. Tadqiqotning navbatdagi bosqichida milliy tarbiyaga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar makro, mezo va mikro darajalarda tasniflandi. Makrodarajaga davlatning ta’lim siyosati, jamiyatdagi ijtimoiy-madaniy o‘zgarishlar, tarixiy xotira va axborot makonining umumiy tendensiyalari kiritildi. Mezodarajada universitet, pedagogik amaliyot bazalari, mahalla, oila va madaniy tashkilotlarning hamkorlik imkoniyatlari o‘rganildi. Mikrodarajada esa talabaning shaxsiy tajribasi, qadriyaviy tasavvurlari, tengdoshlari bilan muloqoti, pedagogik motivatsiyasi va refleksiv faoliyati tahlil qilindi. Mazkur tasnif ekologik tizimlar nazariyasidagi shaxs rivojlanishini turli ijtimoiy muhitlar o‘zaro ta’siri orqali tushuntirish tamoyiliga metodologik jihatdan yaqin hisoblanadi (Bronfenbrenner, 1979). Pedagogik modellashtirish bosqichida bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy tarbiyani rivojlantirishning konseptual tuzilmasi ishlab chiqildi. Modelni shakllantirishda qadriyatli-maqsadli, mazmuniy, faoliyatli, refleksiv va baholash komponentlari ajratildi. Qadriyatli-maqsadli komponent milliy tarbiya jarayonining maqsad va pedagogik yo‘nalishini, mazmuniy komponent uning bilim va madaniy materiallar tizimini, faoliyatli komponent pedagogik texnologiyalar va amaliy harakatlar majmuasini, refleksiv komponent talabaning o‘z faoliyatini tahlil qilishini, baholash komponenti esa kasbiy-tarbiyaviy kompetensiyalar rivojlanishini aniqlashga xizmat qiluvchi mezonlarni ifodalaydi. Modelni loyihalashda komponentlar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik asosiy metodologik talab sifatida belgilandi. Chunki milliy tarbiyaga oid bilimlarni o‘zlashtirishning o‘zi pedagogik kompetensiyaning shakllanganini anglatmaydi; buning uchun talaba mazkur bilimlarni tarbiyaviy vaziyatda qo‘llashi, ijtimoiy hamkorlikni tashkil etishi va o‘z qarorlarini asosli baholashi zarur. Tadqiqotda natijalarni baholash mezonlarini ishlab chiqish uchun kognitiv, aksiologik, faoliyatli, kommunikativ va refleksiv ko‘rsatkichlar nazariy jihatdan ajratildi. Kognitiv ko‘rsatkich milliy tarbiyaga oid bilimlar va tushunchalarni izohlash qobiliyatini, aksiologik ko‘rsatkich qadriyatlar o‘rtasidagi munosabatlarni asosli tahlil qilishni, faoliyatli ko‘rsatkich tarbiyaviy mashg‘ulotlarni loyihalashni, kommunikativ

ko‘rsatkich ijtimoiy hamkorlikni tashkil etishni, refleksiv ko‘rsatkich esa pedagogik faoliyat natijalarini qayta ko‘rib chiqishni nazarda tutadi. Mazkur mezonlar nazariy tavsiya xarakteriga ega bo‘lib, ularning o‘lchov xususiyatlari maxsus empirik tadqiqot orqali tekshirilishi lozim. Tadqiqot metodologiyasining muhim jihati shundaki, unda real pedagogik eksperiment, talabalar o‘rtasida so‘rovnoma yoki statistik o‘lchashlar o‘tkazilgani da’vo qilinmaydi. Ilmiy natijalar mavjud nazariy qarashlarni tahlil qilish, umumlashtirish va pedagogik modellashtirish orqali shakllantirilgan. Bunday yondashuv tadqiqot natijalarining chegaralarini aniq belgilash, nazariy xulosalarni empirik faktlardan farqlash va kelgusidagi amaliy tadqiqotlar uchun metodologik asos yaratish imkonini beradi.

Natijalar

Tadqiqot davomida amalga oshirilgan nazariy va qiyosiy-pedagogik tahlillar bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy tarbiyani rivojlantirish ko‘p omilli ijtimoiy-pedagogik jarayon ekanligini ko‘rsatdi hamda uning mazmunini pedagogik ta’lim tizimida yaxlit tashkil etish uchun konseptual modelni shakllantirish imkonini berdi. Nazariy umumlashtirish natijasida milliy tarbiyani rivojlantirishning besh o‘zaro bog‘liq tarkibiy komponenti aniqlandi: qadriyatli-maqsadli, mazmuniy, faoliyatli, refleksiv va baholash komponentlari. Qadriyatli-maqsadli komponent bo‘lajak o‘qituvchining milliy tarbiyaga oid pedagogik faoliyatida ijtimoiy mas’uliyat, tarixiy-madaniy merosga hurmat, fuqarolik ongini rivojlantirish va shaxs qadr-qimmatini e’tirof etish kabi maqsadlarni belgilaydi. Mazkur komponentning asosiy vazifasi tarbiyaviy faoliyatni faqat ma’lumot yetkazish darajasidan shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatli qadriyatlarni ongli anglash darajasiga olib chiqishdan iborat. Mazmuniy komponent milliy tarbiyaning tarixiy, madaniy, ma’naviy-axloqiy va pedagogik asoslarini o‘z ichiga oladi. Ushbu komponent doirasida xalq pedagogikasi, tarixiy-madaniy meros, milliy adabiyot, ma’naviy qadriyatlar, jamoaviy hamkorlik an’analari va zamonaviy fuqarolik mas’uliyati haqidagi bilimlarni pedagogik ta’lim mazmuniga integratsiyalash nazarda tutiladi. Nazariy tahlil shuni ko‘rsatadiki, milliy tarbiya materiallarining pedagogik ahamiyati ularning tarixiy yoki madaniy jihatdan qiziqarliligigagina emas, balki talabalarda tahliliy fikrlash, axloqiy mulohaza va amaliy pedagogik qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatiga ham bog‘liq. Faoliyatli komponent milliy tarbiya mazmunini amaliy pedagogik vazifalar bilan bog‘lashga qaratilgan bo‘lib, unda muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, pedagogik keyslar ishlab chiqish, mikrodars tashkil etish, loyiha faoliyatida ishtirok etish, madaniy-ma’rifiy manbalarni o‘rganish va ijtimoiy hamkorlikka asoslangan tarbiyaviy mashg‘ulotlarni loyihalash kabi metodlar muhim o‘rin tutadi. Ushbu faoliyat shakllari talabaning tayyor bilimlarni takrorlashdan mustaqil pedagogik harakatga o‘tishini ta’minlashga yo‘naltiriladi. Refleksiv komponent bo‘lajak o‘qituvchining o‘z kasbiy faoliyatiga tanqidiy yondashishi, tarbiyaviy vaziyatlarda qabul qilgan qarorlarini tahlil qilishi, o‘zining pedagogik imkoniyatlari va cheklovlarini anglashini nazarda tutadi. Refleksiv yondashuvning pedagogik ahamiyati shundaki, talaba muayyan tarbiyaviy tadbirni o‘tkazganidan keyin uning tashkiliy natijasinigina emas, balki o‘quvchilarning ishtiroki, muloqotning mazmuni, qo‘llangan metodlarning maqsadga muvofiqligi va ehtimoliy axloqiy muammolarni ham baholaydi. Baholash komponenti esa milliy tarbiyaga oid kasbiy kompetensiyalarning rivojlanishini kuzatiladigan pedagogik harakatlar asosida aniqlashga xizmat qiladi. Mazkur komponentning kognitiv,

aksiologik, faoliyatli, kommunikativ va refleksiv mezonlari orqali talabaning tarbiyaviy materialni tushunishi, ijtimoiy qadriyatlarni asosli sharhlashi, mashg‘ulotlarni loyihalashi, hamkorlikni tashkil etishi va o‘z faoliyatini baholashi nazarda tutiladi. Tadqiqot natijasida milliy tarbiya rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi ijtimoiy omillar ham tizimlashtirildi. Birinchi guruhni oilaviy muhit va avlodlararo madaniy tajriba tashkil etadi. Oila shaxsning dastlabki qadriyaviy tasavvurlari, xulq-atvor me’yorlari, muloqot madaniyati va ijtimoiy mas’uliyat hissi shakllanadigan muhim muhitlardan biridir. Biroq oilaviy tarbiya tajribasi barcha talabalar uchun bir xil emasligi sababli universitet ta’limida uni yagona me’yor sifatida qabul qilish emas, balki turli ijtimoiy tajribalarni pedagogik jihatdan tushunish va tahlil qilish muhimdir. Ikkinchi guruhni mahalla va mahalliy hamjamiyatning tarbiyaviy imkoniyatlari tashkil etadi. Mahalla muhitida hamkorlik, o‘zaro yordam, jamoaviy mas’uliyat va mahalliy tarixiy xotira bilan bog‘liq amaliy tajribalar mavjud. Ushbu resurslardan foydalanish bo‘lajak o‘qituvchilarning milliy tarbiya haqidagi nazariy bilimlarini real ijtimoiy vaziyatlar bilan bog‘lash imkonini beradi. Uchinchi guruh oliy ta’lim muassasasining pedagogik muhiti bilan bog‘liq bo‘lib, unda professor-o‘qituvchilarning kasbiy namunasi, fanlararo integratsiya, talabalar jamoasidagi munosabatlar, pedagogik amaliyot va mustaqil ta’limning tashkil etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. To‘rtinchi guruhni umumiy o‘rta ta’lim muassasalari va pedagogik amaliyot bazalarining tarbiyaviy imkoniyatlari tashkil qiladi. Maktabdagi real tarbiyaviy vaziyatlar bo‘lajak o‘qituvchiga nazariy bilimlarini tekshirish, o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, pedagogik muloqotni boshqarish va tarbiyaviy faoliyatning murakkab jihatlarini tushunish imkonini beradi. Beshinchi guruhni raqamli axborot muhiti tashkil etadi. Raqamli kutubxonalar, muzeylarning elektron resurslari, tarixiy hujjatlar arxivlari, multimedia materiallari va ta’lim platformalari milliy-madaniy merosni o‘rganish imkoniyatlarini kengaytiradi. Biroq axborotning ishonchliligi, tarixiy hodisalarning biryoqlama talqin qilinishi, stereotiplarning tarqalishi va shaxsiy ma’lumotlar xavfsizligi bilan bog‘liq muammolar mazkur resurslardan pedagogik foydalanishda tanqidiy yondashuvni talab qiladi. UNESCOning texnologiyalarning ta’limdagi o‘rniga bag‘ishlangan hisobotida ham raqamli vositalarning samarasi ularning mavjudligidan ko‘ra pedagogik maqsadga muvofiq qo‘llanishiga bog‘liq ekanligi qayd etiladi (UNESCO, 2023). Tadqiqotning yana bir nazariy natijasi milliy tarbiya mazmunini uch darajada tashkil etishning maqsadga muvofiqligi bilan bog‘liq. Birinchi daraja tarixiy-madaniy bilimlarni egallashni, ikkinchi daraja mazkur bilimlarni ijtimoiy va axloqiy vaziyatlar asosida tahlil qilishni, uchinchi daraja esa ularni pedagogik faoliyatda mustaqil qo‘llashni nazarda tutadi. Bu darajalar o‘rtasidagi uzviylik talabaning bilimdan tahlilga, tahlildan amaliy kompetensiyaga o‘tishini nazariy jihatdan asoslash imkonini beradi. Shuningdek, milliy tarbiyaga oid pedagogik faoliyatni baholash uchun boshlang‘ich, rivojlanayotgan va mustaqil faoliyat darajalaridan foydalanish mumkinligi aniqlandi. Boshlang‘ich darajada talaba nazariy ma’lumotlarni o‘qituvchi ko‘magida tahlil qilsa, rivojlanayotgan darajada tarbiyaviy vaziyatlarni mustaqil izohlash va mashg‘ulotlarni loyihalashga intiladi, mustaqil darajada esa o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishi va natijalarni refleksiv baholashi kutiladi. Ushbu darajalar empirik asosda tasdiqlangan o‘lchov shkalasi emas, balki kelgusidagi pedagogik diagnostika uchun taklif etilgan nazariy ko‘rsatkichlardir.

Umuman, olingan nazariy natijalar milliy tarbiyani bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida alohida mavzu yoki ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar majmuasi sifatida emas, balki maqsad, mazmun, faoliyat, ijtimoiy hamkorlik va baholashning uzviy birligiga asoslangan pedagogik tizim sifatida tashkil etish zarurligini asoslaydi.

Muhokama

Bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy tarbiyani rivojlantirishning ijtimoiy va pedagogik xususiyatlarini muhokama qilishda, avvalo, milliy tarbiya tushunchasining nazariy talqini bilan uning pedagogik amaliyotdagi ifodasi o‘rtasidagi munosabatga e’tibor qaratish zarur. Milliy tarbiya ko‘pincha tarixiy merosni saqlash, milliy urf-odatlarni o‘rgatish va ma’naviy qadriyatlarni targ‘ib qilish faoliyati bilan bog‘lanadi. Biroq zamonaviy pedagogik yondashuvlar nuqtayi nazaridan mazkur faoliyatning natijadorligi faqat yetkazilgan ma’lumotlar hajmi yoki o‘tkazilgan tadbirlar soni bilan belgilanmaydi. Tarbiyaviy jarayonning pedagogik sifati, eng avvalo, shaxsning o‘zlashtirilgan bilimlar asosida mustaqil mulohaza yuritishi, ijtimoiy munosabatlarda mas’uliyatli qaror qabul qilishi, turli qadriyatlarga hurmat bilan yondashishi va o‘z faoliyatini tanqidiy baholay olishi bilan bog‘liq. Shu sababli bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy tarbiyani rivojlantirish bilimlarni reproduktiv o‘zlashtirishga asoslangan yondashuvdan faoliyatli, kompetensiyaviy va refleksiv yondashuvga o‘tishni talab etadi. OECD Learning Compass 2030 konsepsiyasida ta’lim oluvchining mustaqil harakat qilish qobiliyati, mas’uliyati va qadriyatlar asosida qaror qabul qilishi ta’lim natijalarining muhim tarkibiy qismlari sifatida talqin qilinadi (OECD, 2019). Mazkur nazariy qarash milliy tarbiya jarayonida ham dolzarb ahamiyatga ega. Chunki tarixiy-madaniy tajribani o‘zlashtirish shaxsning mustaqil fikrlashi bilan uyg‘unlashgandagina uning mazmuni chuqurlashadi. Boshqacha aytganda, talabaning milliy qadriyatlarni bilishi va ularni pedagogik faoliyatda ilmiy asosda qo‘llashi bir xil ko‘rsatkich emas. Birinchi holat nazariy tayyorgarlikni ifodalasa, ikkinchisi kasbiy kompetensiyaning faoliyatli namoyon bo‘lishini bildiradi. Mazkur farqni hisobga olmaslik pedagogik ta’limda milliy tarbiya bilan bog‘liq mashg‘ulotlarning mazmunini yuzaki tashkil etish xavfini kuchaytiradi. Shu nuqtayi nazardan milliy tarbiyani rivojlantirishning besh komponentli modeli bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligida mazmun va faoliyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’minlashga qaratilgan konseptual yechim sifatida ko‘rib chiqilishi mumkin. Modelning qadriyatli-maqsadli komponenti pedagogik faoliyatning ijtimoiy va ma’naviy yo‘nalishini belgilasa, mazmuniy komponent ushbu maqsadlarga mos bilim va materiallarni tanlashni ta’minlaydi. Faoliyatli komponent bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llashga xizmat qiladi, refleksiv komponent pedagogik qarorlar ustidan tanqidiy tahlilni tashkil etadi, baholash komponenti esa kuzatiladigan kasbiy harakatlar orqali tayyorgarlik natijalarini aniqlash imkonini beradi. Ushbu komponentlarning o‘zaro uzviyligi muhim, chunki ulardan birining yetarlicha rivojlanmaganligi butun pedagogik tizimning funksional yaxlitligiga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Masalan, milliy tarbiya mazmuni ilmiy jihatdan asoslangan bo‘lsa-yu, uni o‘qitish metodlari faqat ma’ruza va tayyor xulosalarni yodlashga asoslangan bo‘lsa, talabalarda mustaqil pedagogik qaror qabul qilish kompetensiyasini shakllantirish imkoniyatlari cheklanadi. Aksincha, turli interfaol metodlar faol qo‘llangan, biroq ularning qadriyaviy va ilmiy mazmuni yetarlicha aniqlashtirilmagan sharoitda tarbiyaviy faoliyat tashkiliy jihatdan qiziqarli bo‘lishi mumkin, ammo uning pedagogik maqsadi noaniq qoladi. Demak, milliy tarbiyani rivojlantirishda metod va mazmunning

o‘zaro muvofiqligi muhim metodologik tamoyildir. Muhokamaning ikkinchi muhim yo‘nalishi milliy va umuminsoniy qadriyatlar o‘rtasidagi munosabat bilan bog‘liq. Milliy tarbiyaning mazmunini faqat muayyan xalqning tarixiy tajribasi bilan cheklash yoki uni boshqa madaniyatlar bilan qarama-qarshi qo‘yish zamonaviy pedagogikaning inklyuzivlik va madaniyatlararo hurmat tamoyillariga mos kelmaydi. Shu bilan birga, umumiy insoniy qadriyatlarga murojaat qilish milliy madaniyatning o‘ziga xos xususiyatlarini inkor etishni ham anglatmaydi. Mazkur ikki yo‘nalish o‘zaro muloqot va boyitish asosida rivojlanishi mumkin. Masalan, mehmondo‘stlik, kattalarga hurmat, jamoaviy birdamlik, o‘zaro yordam va mehnatsevarlik kabi milliy-madaniy qadriyatlar zamonaviy ta’lim jarayonida inson qadr-qimmati, o‘zaro hurmat, ijtimoiy tenglik va fuqarolik mas’uliyati bilan bog‘liq holda tahlil qilinishi mumkin. Bunday yondashuv talabalarda milliy madaniyatga hurmat bilan bir qatorda, ijtimoiy hodisalarni tanqidiy baholash va turli dunyoqarashlarga nisbatan ochiq munosabatni shakllantirish imkonini beradi. Madaniy xilma-xillikni hisobga oluvchi pedagogika bo‘yicha ilmiy qarashlarda ham o‘quvchilarning madaniy tajribasi ta’lim jarayonini tashkil etishda muhim resurs ekanligi ko‘rsatiladi (Banks, 2015; Gay, 2018). Shunga ko‘ra, bo‘lajak o‘qituvchilarning milliy tarbiyaga tayyorgarligida turli hududiy, oilaviy va ijtimoiy tajribalarni hisobga olish alohida pedagogik ahamiyat kasb etadi. Muhokamaning uchinchi yo‘nalishi milliy tarbiyaning ijtimoiy institutlar hamkorligiga bog‘liqligini izohlashdan iborat. Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasiga ko‘ra, shaxs rivojlanishi turli ijtimoiy muhitlar va ular o‘rtasidagi munosabatlar ta’sirida kechadi (Bronfenbrenner, 1979). Mazkur nazariy yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy tarbiyani rivojlantirishni ham oila, universitet, maktab, mahalla va keng ijtimoiy muhit o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirlar orqali tushuntirish imkonini beradi. Biroq ijtimoiy institutlarning birgalikdagi mavjudligi ularning pedagogik hamkorligi samarali ekanligini avtomatik ravishda anglatmaydi. Hamkorlikning pedagogik natijadorligi maqsadlarning aniqligi, vazifalarning oqilona taqsimlanishi, ishtirokchilar o‘rtasidagi muloqot va amalga oshirilgan faoliyatning keyingi tahlili bilan bog‘liq. Jumladan, universitet va mahalla hamkorligida tashkil etilgan madaniy-ma’rifiy tadbir faqat tashkiliy hisobot bilan yakunlansa, uning pedagogik imkoniyatlari to‘liq namoyon bo‘lmasligi mumkin. Biroq tadbir oldidan talabalar uchun ilmiy-tahliliy savollar ishlab chiqilsa, jarayon davomida kuzatuv va muloqot vazifalari bajarilsa, yakunda refleksiv muhokama tashkil etilsa, mazkur faoliyat kasbiy tayyorgarlikning mazmunli tarkibiy qismiga aylanishi mumkin. Shu bois milliy tarbiyani rivojlantirishda ijtimoiy hamkorlikni tasodifiy tadbirlar yig‘indisi emas, balki pedagogik maqsad va kutiladigan natijalarga ega tizimli faoliyat sifatida tashkil etish maqsadga muvofiq. Muhokamaning to‘rtinchi yo‘nalishi pedagogik refleksiya va kasbiy subyektlik masalalariga taalluqlidir. Bo‘lajak o‘qituvchi tarbiyaviy faoliyatning tayyor ssenariylarini bajaruvchi shaxs bo‘lib qolmasdan, pedagogik vaziyatni mustaqil tahlil qiluvchi, mos metodni tanlovchi va o‘z qarorlari uchun mas’uliyatni anglovchi mutaxassis sifatida shakllanishi zarur. Schönning refleksiv amaliyot haqidagi nazariyasi kasbiy faoliyat davomida yuzaga keladigan murakkab vaziyatlarni tahlil qilish va harakatni qayta ko‘rib chiqishning ahamiyatini tushuntiradi (Schön, 1983). Ushbu konsepsiya milliy tarbiya sharoitida ham muhimdir. Masalan, bo‘lajak o‘qituvchi muayyan milliy qadriyatni o‘rgatish jarayonida o‘quvchilarning turlicha fikr bildirishi yoki mavzuga nisbatan savollar berishini tarbiyaviy muammo sifatida emas,

balki pedagogik muloqot imkoniyati sifatida baholashi lozim. Bunday vaziyatda pedagogning vazifasi tayyor javobni majburan qabul qildirish emas, balki turli mulohazalarni ilmiy va axloqiy mezonlar asosida muhokama qilishga yo‘naltirishdan iborat. Muhokamaning beshinchi yo‘nalishi raqamli ta’lim muhiti va milliy tarbiya o‘rtasidagi munosabat bilan bog‘liq. Raqamli texnologiyalar milliy-madaniy materiallardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirsa-da, ular pedagogik mazmunning sifatini avtomatik ravishda oshirmaydi. Elektron manbalarning ishonchliligini tekshirish, tarixiy dalillarni turli manbalar bilan taqqoslash, madaniy stereotiplarni aniqlash va axborotdan axloqiy foydalanish bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligining muhim tarkibiy qismiga aylanishi kerak. Masalan, talabalar bir tarixiy voqea yoki milliy an’anaga oid akademik manba, muzey materiali va ijtimoiy tarmoqdagi talqinni qiyosiy tahlil qilish orqali tarixiy ma’lumotlarning ishonchliligi, madaniy talqinlarning xilma-xilligi va axborot taqdimotining pedagogik oqibatlarini o‘rganishlari mumkin. Bunda raqamli vositaning texnik imkoniyatlari emas, balki undan foydalanishning pedagogik maqsadi ustuvor ahamiyatga ega. Muhokamaning yana bir muhim masalasi milliy tarbiyaga oid kasbiy kompetensiyalarni baholash metodologiyasidir. Tarbiyaviy kompetensiyani faqat nazariy savollarga berilgan javoblar yoki qadriyatlarga oid bayonotlar orqali baholash yetarli emas. Chunki shaxsning muayyan qadriyatni qo‘llab-quvvatlashi haqidagi og‘zaki fikri uning real pedagogik faoliyatdagi harakatlarini to‘liq ifodalamasligi mumkin. Shu sababli baholashda tarbiyaviy mashg‘ulotni loyihalash, pedagogik keyslarni tahlil qilish, o‘quvchilar bilan muloqot o‘rnatish, inklyuziv pedagogik vaziyatlarni yaratish va refleksiv hisobot tayyorlash kabi kuzatiladigan faoliyat turlariga tayanish muhimdir. Bunday yondashuv milliy tarbiyani shaxsning daxlsiz dunyoqarashini baholash vositasiga aylantirmasdan, pedagogik kompetensiyalar rivojlanishini o‘rganishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, ishlab chiqilgan konseptual modelning cheklovlarini e’tirof etish zarur. Model nazariy manbalarni umumlashtirish asosida shakllantirilgan bo‘lib, uning samaradorligi muayyan universitet yoki talabalar guruhida eksperimental tekshirilmagan. Shuning uchun taklif etilgan pedagogik shartlarning natijadorligi haqida sababiy xulosalar chiqarish mumkin emas. Kelgusida mazkur model asosida diagnostik vositalarni ishlab chiqish, ularning mazmuniy validligini ekspertlar orqali baholash, pedagogik amaliyotda pilot sinovlar o‘tkazish va nazorat hamda tajriba guruhlari ishtirokida tadqiqotlarni tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunday izlanishlar milliy tarbiyani rivojlantirishning nazariy asoslarini amaliy dalillar bilan boyitish, pedagogik metodlarning samaradorligini aniqlash va oliy ta’lim dasturlarini ilmiy asosda takomillashtirish imkonini beradi.

Xulosa

Bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy tarbiyani rivojlantirishning ijtimoiy va pedagogik xususiyatlarini nazariy-metodologik jihatdan tadqiq etish natijasida mazkur jarayon shaxsning madaniy identifikatsiyasi, ijtimoiy mas’uliyati, qadriyaviy dunyoqarashi va kasbiy-pedagogik kompetensiyalarini o‘zaro bog‘liq holda rivojlantirishga yo‘naltirilgan murakkab tizim ekanligi asoslandi. Milliy tarbiya tarixiy-madaniy merosni saqlash va avlodlarga yetkazish vazifasi bilan bir qatorda, bo‘lajak o‘qituvchilarning axloqiy mulohaza yuritish, turli ijtimoiy vaziyatlarda pedagogik qaror qabul qilish, madaniyatlararo muloqotni tashkil etish va o‘z kasbiy faoliyatini refleksiv baholash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishi

mumkin. Tadqiqot davomida milliy tarbiyaning ijtimoiy omillari oila, mahalla, oliy ta’lim muassasasi, umumiy o‘rta ta’lim tashkilotlari va raqamli axborot muhitining o‘zaro ta’siri bilan bog‘liq holda tizimlashtirildi. Mazkur omillarning pedagogik ahamiyati ularning mustaqil mavjudligida emas, balki maqsadli hamkorlik va tarbiyaviy faoliyatning ilmiy asosda tashkil etilishida namoyon bo‘lishi ko‘rsatildi. Nazariy umumlashtirish asosida qadriyatli-maqsadli, mazmuniy, faoliyatli, refleksiv va baholash komponentlaridan tashkil topgan konseptual model taklif etildi. Ushbu model bo‘lajak o‘qituvchilarning milliy tarbiyaga oid bilimlarini amaliy pedagogik kompetensiyalar bilan bog‘lash uchun metodologik asos vazifasini bajarishi mumkin. Milliy tarbiyani rivojlantirishning asosiy pedagogik shartlari sifatida fanlararo integratsiya, madaniy-ma’rifiy materiallardan ilmiy asosda foydalanish, ijtimoiy institutlar hamkorligini tizimli tashkil etish, amaliy vaziyatlarga asoslangan o‘qitish metodlarini qo‘llash, refleksiv faoliyatni rivojlantirish va baholashning kuzatiladigan kasbiy harakatlarga yo‘naltirilishi ajratildi. Tadqiqot natijalari milliy tarbiya samaradorligini faqat tadbirlar soni yoki nazariy bilimlar hajmi orqali baholash yetarli emasligini, asosiy e’tibor bo‘lajak o‘qituvchining mazkur bilimlarni real pedagogik vaziyatlarda ilmiy, axloqiy va metodik jihatdan asosli qo‘llay olishiga qaratilishi zarurligini ko‘rsatadi. Taklif etilgan model va baholash mezonlari nazariy xarakterga ega bo‘lib, ularning empirik samaradorligi keyingi tadqiqotlarda tekshirilishi lozim. Shu munosabat bilan kelgusida mazkur konseptual modelni pedagogik ta’lim dasturlariga moslashtirish, ekspert baholashidan o‘tkazish, tajriba-sinov ishlarida qo‘llash hamda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-tarbiyaviy kompetensiyalariga ta’sirini ilmiy asosda o‘rganish istiqbolli tadqiqot yo‘nalishi sifatida belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD. (2019). *OECD Learning Compass 2030: A series of concept notes*. OECD Publishing.
2. OECD. (2025). *OECD Teaching Compass: Reimagining teachers as agents of curriculum changes*. OECD Publishing.
3. UNESCO. (2021). *Reimagining our futures together: A new social contract for education*. UNESCO.
4. UNESCO. (2023). *Global education monitoring report 2023: Technology in education—A tool on whose terms?* UNESCO.
5. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
6. Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
7. Banks, J. A. (2015). *Cultural diversity and education: Foundations, curriculum, and teaching* (6th ed.). Routledge.
8. Gay, G. (2018). *Culturally responsive teaching: Theory, research, and practice* (3rd ed.). Teachers College Press.
9. Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. Basic Books.